

КОНЦЕПТ АРХІВУ В АНГЛІЙСЬКОМУ ІСТОРІОГРАФІЧНОМУ РОМАНІ

У статті розглядається поняття архіву, що одночасно розташовується в ідеологічному, історичному й літературному вимірах. «Архівні романи» виокремлюються як специфічний різновид всередині англійського історіографічного роману порубіжжя ХХ-ХХІ ст.

Ключові слова: архів, історія, постмодернізм, дискурс, інтертекстуальність, Британська Імперія, «архівні романи», англійський історіографічний роман.

В статье рассматривается понятие архива, располагающегося одновременно в идеологическом, историческом и литературном измерениях. «Архивные романы» выделяются как специфический тип внутри английского историографического романа рубежа ХХ-ХХІ вв.

Ключевые слова: архив, история, постмодернизм, дискурс, интертекстуальность, Британская Империя, «архивные романы», английский историографический роман.

The article deals with the notion of archive which is simultaneously situated in ideological, historical and literary dimensions. «Archive novels» are distinguished as a specific type within the English historiographic novel of the end of the 20th – the beginning of the 21st cent.

Key words: archive, history, postmodernism, discourse, intertextuality, the British Empire, “archive novels”, English historiographic novel.

Розглядаючи твори Флобера та Мане у їх відношенні до більш ранніх текстів та картин, Мішель Фуко відзначає, що «вони зводять своє мистецтво всередині архіву» [1: 92]. За Фуко, “архів – це передусім закон того, що може бути сказане, система, що керує появою висловлювань як осібних подій. [...] Це – загальна система формування і перетворення висловлювань» [2: 207-208]. В «Археології знання» («L’Archéologie du savoir», 1969) Фуко пише: «Замість бачити, як вишиковуються у великій міфічній книзі історії, слова, що передають видимими літерами думки, які склалися раніше й десь-інде, маємо, у товщі мовних практик, системи, що встановлюють висловлювання як події (які мають свої умови і свою сферу виникнення) та речі (які передбачають свою можливість та поле свого застосування). Саме ці системи висловлювань (з одного боку – подій, а з другого – речей) я пропоную назвати *архівом*» [2: 206]. У теорії Фуко, архів є як «мовними формаціями», так і «мовними практиками» [2: 210].

Згідно Фуко та його послідовників, архів може бути культурним та ідеологічним, саме як і текстуальним та дискурсивним. У роботі про постмодернізм Лінда Гатчєн включає слова Фуко у своє визначення історіографічної метапрози: «Що історіографічна метапроза піддає сумніву – це водночас і наївний реалістичний концепт репрезентації, і однаково наївні твердження текстуалістів або формалістів щодо цілковитого відокремлення мистецтва від життя. Постмодерн є свідомим себе мистецтвом «всередині архіву», і цей архів є як історичним, так і літературним» [3: 125].

Спіраючись на ідеї Фуко, дослідники П. Восс та М. Вернер відзначають: «Найчастіше архів виявляє себе як ідеологічно заангажований простір. Цей простір – невіддільний від низки процесів, які розгортаються в ньому, – впорядковує свій вміст та створює систему, за допомогою якої офіційно задокументоване минуле може зберігатись та передаватись у цілісності. Архів, у результаті, може бути політичним простором, гендерним простором, меморіальним простором» [4: i].

У примітці під текстом у роботі “Архівна лихоманка” (“*Mal d’archive*”, 1995) Жак Деріда дає схожий по суті коментар стосовно концепту архіву: «Немає політичної сили без контролю архіву, а то й – пам’яті» [5: 4].

Зауваження Деріда поділяє Т. Річардз у праці «Імперський архів: знання та уява імперії» (“*The Imperial Archive: Knowledge and the Fantasy of Empire*”, 1993), де обґрунтовується думка, що об’єднуючою силою Британської Імперії, яка розширювалась, була інформація. За Т. Річардзом, імперський архів є “ані бібліотекою, ані музеєм, хоча імперська художня література наповнена маленькими британськими бібліотеками та музеями, розсіяними по всьому світу. Імперський архів є, радше, уявою знання, зібраного та об’єднаного для обслуговування держави та імперії” [6: 6].

С. Кін, у роботі “Романси з архіву у сучасній британській літературі” (“*Romances of the Archive in Contemporary British Fiction*”, 2001), використовує термін “архів” у буквальному розумінні, у зв’язку з романами, в яких ідеться про роботу з архівами в бібліотеках або ж у інших місцях, де зберігаються давні манускрипти та книжки. Починаючи з 1980-х рр. в англійській літературі з’являються численні твори, що оповідають про дослідження “всередині архіву”, які проводять або науковці, або детективи, або любителі історії. Сюжет цих творів будується навколо історично сенсаційних документів, знайдених дослідниками в архівах. З огляду на характер архівів, що з ними мають справу романні персонажі, С. Кін аналізує архів як поняття, здебільшого, текстуальне. Хоча при цьому вона зауважує, що “розглядає текстуальний архів як достатньо плідний ідеологічний простір сам по собі” [7: 12].

Дослідниця обстоює думку про те, що патріотичне піднесення, спричинене фолклендськими подіями, збіглося у часі з феноменальним успіхом роману У. Еко “Ім’я рози” (“*Il nome della rosa*”, 1980), перекладеного англійською у 1983 році, і це укупі стимулювало створення британськими письменниками численних, за терміном С. Кін, “романсів з архіву” [7: 25]. До жанру “романсу з архіву” звертались, приміром, Пітер Акройд, Джуліан Барнс, Антонія Байєтт, Маргарет Дреббл, Патриція Данкер, Алан Голінгхерст, Лоуренс Норфолк, Чарльз Паллісер, Пенелопа Лайвлі, Грем Свіфт, Баррі Ансворт та інші. «Для багатьох сучасних британських романістів досвід деколонізації, Суецька криза, приступ патріотизму, спричинений Фолклендською війною, перехід до постімперського статусу, а також супутній підйом англомовного постколоніального роману зійшлися разом аби зробити з архіву особливо яскраву емблему того, що залишається, коли Імперії більше немає» [7: 15].

Отже, для авторів “архівних романів” архів – це символ минулого, яке пов’язане, насамперед, із часами колишньої величі Британії. Написані у період постімперського занепаду та втрати світового статусу, сучасні британські «архівні романи» відтворюють ту історичну епоху, коли британська (і зчаста англійська) національна історія була в апофеозі своєї слави. Це не означає, що «архівні романи» позбавлені критичних оцінок на-

ціонального минулого. Вони також не дотримуються якоїсь єдиної філософії історії. У цих творах, насамперед, робиться спроба поєднати відокремлені часові періоди, далеке й нещодавнє минуле.

У свою чергу, літературні тексти є культурними архівами, що функціонують як культурна пам'ять для певної спільноти або нації. Зважаючи на це, у багатозначному понятті архіву доречно також виокремити фікціональний аспект, який виявляє себе у романах, котрі переосмислюють та переписують художні твори попередніх епох, завдяки чому "архів" отримує нові значення та подовжується в історії у формі культурної пам'яті.

Концепт архіву, значною мірою, пов'язаний з інтертекстуальністю. Автор історіографічного роману неминуче потрапляє в інтертекстуальне коло, в оточення того, що вже було висловлене. За визначенням Л. Гатчієн: «Якщо минуле відоме нам сьогодні лише через текстуалізовані сліди (котрі, як і всі тексти, завжди відкриті для інтерпретацій), тоді написання як історії, так і історіографічної метапрози стає формою складних перехресних посилань, які діють всередині (та не заперечують) свого неодмінного дискурсивного контексту» [8: 78].

Постколоніальне історичне письмо використовує інтертекстуальність з метою звільнити пам'ять та запропонувати ідеологічно нове тлумачення історії. Для постімперського роману інтертекстуальність, навпаки, є способом оживити національну англійську літературу спадщину.

Таким чином, термін "архів" одночасно розташовується в ідеологічному, історичному, а також літературному й фікціональному вимірах. Архів окреслює систему владних відносин, виступає історичним репозиторієм та являє собою простір для творчої уяви.

Традиційно архів, як сховище фактів, надійних документів, незаперечних доказів, пам'яток минувшини, котрі добре збереглися, ототожнювався з самою історичною істиною, з тим, "що сталося насправді". Однак, англійський історіографічний роман руйнує і цю цитадель Істини. Попри те, що минуле в «архівних романах» тлумачиться через документальні свідчення та матеріальні сліди, ці твори не є антидотом постмодерному скептицизму щодо можливості встановлення певної історичної істини. Для авторів історіографічних романів архів є, насамперед, місцем, де зберігаються численні історії. Інтелектуальний пошук, дослідницький квест, що відзначає «архівні романи», з одного боку, має за мету знайдення істини, захованої серед цих історій. Але, з іншого боку, шукаючи "справжні факти" у фікціональних архівах, цей різновид історіографічного роману сповна використовує своє право на вимисел.

ЛІТЕРАТУРА

1. Foucault M. Language, Counter-memory, Practice: Selected Essays and Interviews / Michel Foucault; [ed. Donald F. Bouchard]. – Ithaca, New York: Cornell UP, 1980. – 240 p.
2. Фуко М. Археологія знання / Мішель Фуко; [пер. з франц. В. Шовкун]. – К.: Видво Соломії Павличко "Основи", 2003. — 326 с.
3. Hutcheon L. A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction / Linda Hutcheon. – London, New York: Routledge, 1988. – 268 p.
4. The Poetics of the Archive / [eds. P. Voss, M. Werner]. – Studies in the Literary Imagination. – 32.1 – Atlanta: Department of English, Georgia State University, 1999. – 215 p.

5. Derrida J. Archive Fever: A Freudian Impression / Jacques Derrida; [trans. Eric Prenowitz]. – Chicago: University of Chicago Press, 1998. – 128 p.
6. Richards T. The Imperial Archive: Knowledge and the Fantasy of Empire / Thomas Richards. – London: Verso, 1993. – 179 p.
7. Keen S. Romances of the Archive in Contemporary British Fiction / Suzanne Keen. – Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 2001. – 298 p.
8. Hutcheon L. The Politics of Postmodernism / Linda Hutcheon. – London, New York: Routledge, 2002. – 222 p.

УДК: 82.091:821.161.3'06:821.161.1'06

Афанасьев И.Н.
(Гомель, Беларусь)

ПРИТЯЖЕНИЕ БЕЗДНЫ

У статті досліджується феномен чорнобильського світовідчуття в білоруській літературі. Зроблений висновок про конфлікт Культури і Цивілізації як домінуючі художнього мислення в літературі епохи катастроф.

Ключові слова: Чорнобиль, війна, білоруська література, російська література, історія, культура, цивілізація, простір, час, танок, поліфонія, карнавал.

В статье исследуется феномен чернобыльского мироощущения в белорусской литературе. Сделан вывод о конфликте Культуры и Цивилизации как доминанте художественного мышления в литературе эпохи катастроф.

Ключевые слова: Чернобыль, война, белорусская литература, русская литература, история, культура, цивилизация, пространство, время, хоровод, полифония, карнавал.

The phenomenon of Chernobyl perception of the world in Belarusian literature is explored in this article. The conclusion about the conflict of Culture and Civilization as a dominance of artistic thinking in literature of disaster era is made.

Key words: Chernobyl, war, Belarusian literature, Russian literature, history, culture, civilization, space, time, philological ontology, round dance, polyphony, carnival.

Обдумывая сценарий фильма о Чернобыле, Алесь Адамович писал знаменитому американскому режиссеру Стэнли Крамеру, который намеревался снять эту картину: «Не знаю, как у других, но у наших людей два разных времени было, говорили: это было **до** войны, это – **после** войны. Сейчас новые два времени: **до** Чернобыля и **после** Чернобыля. И в фильме с какого-то момента... время должно измениться... Как это, я еще не знаю, может быть, когда потекут сны, видения. А точнее – когда начнется обратное движение: не из Чернобыля, а к нему. Да, вот эти встречные устремления, движения, противоположные: подальше от реактора-убийцы и одновременно – назад, туда, где погребен ее (героини фильма. – И.А.) любимый!» [1: 270]. К сожалению, фильм снят не был. В

© Афанасьев И.Н., 2012